

Приказ

УДК: 821.163.41.09(049.32)

821.111(73).09(049.32)

821.111.09(049.32)

DOI: 10.5937/zrffp54-54934

КЊИЖЕВНИ УМ И ПОДРУЧЈА ФАНТАСТИКЕ

(Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић,
КЊИЖЕВНИ УМ И ПОДРУЧЈА ФАНТАСТИКЕ, Нови Сад:
Матица српска, 2023, 165 стр.)

Миљана Љ. ЂОРОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за енглески језик и књижевност
Косовска Митровица (Србија)

---

¹ miljana.djorovic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-5393-2800>

Примљен: 12. 11. 2024.

Прихваћен: 2. 12. 2024.

КЊИЖЕВНИ УМ И ПОДРУЧЈА ФАНТАСТИКЕ

Монографија *Књижевни ум и подручја фантасијске* (2023), објављена у издању Матице српске, коауторско је дело Владиславе Гордић Петковић, редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, и Младена Јаковљевића, редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Кроз многобројне примере и одабрана дела фантастике, аутори дају изразито квалитетну и опсежну анализу сежући у разноврсне домене фантастике и њених светова. Брижљивим одабиром дела писаца из домена англофоне књижевности, укључујући Мервина Пика, Томаса Пинчона, Вилијама Гибсона и Филипа К. Дика, као и српских писаца попут Ђорђа Писарева, Мирјане Новаковић, Милете Продановића и многих других, аутори анализирају паралелне светове у њиховој прози, сагледавајући релевантне теме, мотиве и тропе, што ову монографију чини изузетним доприносом изучавању англофоне и српске фантастичне књижевности.

Монографија од 165 страна стандардног формата, након „Увода”, подељена је у две велике целине – „Ментални пејзажи фантастичног” и „Фантастична суочавања”, обе са по пет потпоглавља. Ове две целине прати богат списак коришћене литературе на српском и на енглеском језику, као и „Биографије аутора”.

Кратак „Увод” најављује теме којима ће се ова књига подробије бавити уз подсећање да дефиниције фантастике и фантастичног остају непотпуне. Наглашавајући да ни ова књига неће настојати да понуди нове дефиниције, а позивајући се на речи Урсуле Ле Гвин, аутори указују на то да ће богатство фантастике бити представљено тако што ће фантастика говорити сама за себе, користећи се подсвешћу као моћним оружјем.

У првом потпоглављу, насловљеном „Расплинути пејзажи фантастичног”, Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић акценат стављају на разноврсност домена и подручја фантастике, наводећи притом дефиниције бројних критичара и писаца попут Е. М. Форстера, Херберта Рида, Кетрин Хјум, Цветана Тодорова и многих других. Ослањајући се на идеју Брајана Атеберија и његов приступ фантастици као расплинутим системима, аутори предлажу три подсистема: *фантасијске књижевности*

(ф), научнофантастичне књижевности (нф) и књижевности сираве, или хорора (х), у оквиру „већег система фантастике (Ф)” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 17).

Сегмент „Горменгаст Мервина Пика: ’ментални намештај’ фантастике” анализира трилогију наведеног аутора којом је овај „желео да створи својеврсно складиште од књиге у коју би сместио све што пожели, сав могући ’ментални намештај’ (mental furniture)” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 24). Из тог разлога, трилогија Горменгаст садржи мноштво различитих елемената, тврде аутори, попут оних карактеристичних за постмодернистичку прозу, фантазијску и научнофантастичну књижевност, јакобинску трагедију, готски роман, постколонијалну прозу, билдунгсроман, алегорију, сатиру и средњовековне мистерије. Аутори препознају Пикове књижевне узоре и на самом крају жанровски категоришу трилогију, указујући на то да прве две књиге више припадају фантазијском подсистему, а трећа подсистему научнофантастичне књижевности.

Треће потпоглавље „Објава броја 49 Томаса Пинчона ’Да ли да пројектујем свет?’” указује на специфичност Пинчиновог романа прожетог постмодернистичким темама, питањима субјективне истине и разноврсним алузијама на популарну културу. У оквиру шире анализе романа *Објава броја 49*, у којем Едипа Мас добија задатак да управља заоставштином тајанственог богаташа Пирса Инвераритија, аутори указују на комплексност њеног унутрашњег света прожетог паранојом, теоријама завере, манипулацијама, готским мотивима, фантазијама и халуцинацијама. Пинчон посеже у просторе бинарних опозиција попут стварности и фантастике, историје и фикције, новог и старог, научног и лаичког, менталног и физичког, баналног и узвишеног, те органског и неорганског. Ова последња опозиција, указују аутори, била је „инспиративна за киберпанковски покрет у књижевности”, због чега је Пинчона оправдано сматрати кључном фигуром киберпанка (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 51).

Потпоглавље „Вилијам Гибсон: индиферентни ’Ноар пророк’” тематизује романе наведеног америчко-канадског писца, уједно и једног од највећих визионара савремене научне фантастике и родоначелника киберпанка, који је у књижевност увео концепт киберпростора. Гибсонови романи, који показују да није само фикција та која имитира стварност већ и да стварност може да имитира фикцију, указују на то да физичка и виртуелна стварност нису једна другој супротстављене него комплементарне. Мада Гибсонова новија дела излазе из оквира киберпанка, закључује се да она ипак задржавају трагове овог књижевног правца и да Гибсон заправо „доследно остаје индиферентни посматрач који је не само покушао, него и успео истински да разуме и употреби информацију као метафору нашег доба” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 67).

У потпоглављу „Валис Филипа К. Дика: од лудила до преко потребне објективности шизофреније” аутори указују на кључна питања и дилеме којима се у својим делима бавио овај писац. Фокусирајући се на његову трилогију Валис, коју чине романи *Валис*, *Продор божанској* и *Поврајтак Тимотија Арчера*, аутори указују на потенцијале тематизовања шизофреније, лудила, вере, филозофије и наркотика као кључних чинилаца у процесу преиспитивања природе стварности и њеног перципирања. Будући да се аутор ослањао на лична искуства и ставове, аутори указују на то да је *Валис* Диково најискреније дело које се може сматрати атипичним научнофантастичним романом због бројних специфичности и одступања од жанровских конвенција, али које у оквирима жанра задржавају препознатљиве филдиковске теме и мотиви.

Прво потпоглавље друге целине монографије, насловљено „Позајмљени светови: контрасти српске и англофоне књижевности”, започиње разматрањем и анализом приповедача чије ментално стање „може да легитимизује поузданост приповедања”, док се за приповедача у првом лицу наводи да је попут читаочевог помагача и, као такав, у приповедном свету сигуран водич (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 87). У наставку, аутори дају више примера из англофоне и српске књижевности, укључујући романе *Окрејтај завршња* Хенрија Џејмса, *Завера близнакиња* Ђорђа Писарева, *Пути у Биродицан* Јудите Шалго и *Сирах и његов слуш* Мирјане Новаковић, уз преглед тока романа, улогу и врсту приповедача, те контрастивну анализу.

Потпоглавље „Практичари Стернових приповедних маневара”, као што наслов открива, бави се ауторима у чијим се делима могу уочити приповедне технике налик онима којима се користио овај британски писац и аутор *Трисирама Шендија*, који је заправо „први пример аутентичне визуелизације која приповедања од страничног и линеарног помера према иконичком читању” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 103). Разматрајући утицаје дигиталних технологија на животе људи, јер оне утичу на редефинисање појмова материјалног и виртуелног, али и природног и вештачког, аутори се у наставку позивају на идеје и размишљања британског писца Вила Селфа, који сматра да под утицајем дигитализације роман губи централно место у уметничком стварању, при чему чврсто инсистира на томе да роман треба да буде „свет који је самом себи довољан и самог себе објашњава” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 102). Након анализе његове приче „Књига мртвих Северног Лондона”, која се, између осталог, бави и темама технологије и смрти, аутори се фокусирају на појам хипертекста у оквиру сегмента насловљеног „Фантастика екрана: хипертекст”. Аутори одређују хипертекст као електронску димензију текста која одбацује линеарну структуру, а све је више налик телу. На примерима различитих романа, од аутора Џефа Нуна, Светлане Слапшак, Дане Тодоровић, па све до Воје Чолановића, истражују

се и анализирају разноврсне теме попут смрти, страха, телесности, али и сам концепт хипертекста.

„Инсанократија и говор змија: фантазијско у прози Милете Продановића” пружа увид у дела наведеног писца, ликовног уметника и професора на београдској Ликовној академији, уз констатацију да је његова проза разноврсна, романсијерска, приповедна, али и она која читаоце увек успева да изненади и шокира. Продановићев богат књижевни опус, који чине романи, књиге есеја, путописи и књиге кратких прича, прожет је сатиром, парадоксом, фантастиком, а теме којима се бави у вези су са догађајима у Србији од осамдесетих година до данас. Његове приче и романи истражују корупцију, морално пропадање друштва, злоупотребу моралних и религијских вредности зарад стицања материјалног богатства, а такође садрже и мноштво дистопијских и фантастичних елемената.

„Суочавање с паралелним световима у романима Вилијама Гибсона и Мирјане Новаковић” анализира сличности и разлике између паралелних светова у романима ових аутора, који реализам у својим фикционалним стварностима користе као „оквир за фантастично, а фантастично као одраз стварносног“ (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 129). Иако су Гибсон и Новаковић пореклом из потпуно различитих култура, њихови романи јасно обрађују савремени начин живота и глобализацију. Обоје нарочито издвајају Пинчона као свог књижевног узора и једног од најистакнутијих представника америчке постмодерне књижевности, при чему би се, уз Пинчона, као непризнат узор Мирјане Новаковић, могла издвојити америчка књижевница Шарлот Перкинс Гилман. Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић анализирају романе *Периферал* и *Преизнавање образаца* Вилијама Гибсона и роман *Johann's 501* и новелу „Јеванђеље по жедној” Мирјане Новаковић, чије су фикционалне стварности смештене у „зоне нејасно дефинисаних граница” креираних помоћу технологије (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 135). Њихове заједничке теме су утопија и дистопија, суочавање фантастичног и реалистичног, при чему су киберпанковски елементи Гибсонове прозе имали, како аутори монографије истичу, значајан утицај на прозу Мирјане Новаковић. На крају потпоглавља аутори закључују да њихови јунаци „лутају егзистенцијалним лавиринтима у подручјима виртуелног и стварног, реалног и умишљеног, постојећег и халуцинираног” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 144).

У сегменту „Фантазијско и фантастично у савременој прози” представљена су одабрана дела Саре Вотерс, Кристијана Новака и Вилијама Хјортсберга. Аутори у уводном делу подсећају читаоце да се почетком фантастике сматра период настанка *Ойранџској замка* Волпола, а готски тропи, попут лудила, кошмара, пропадања и заточеништва, уклетих места, приказа и духова и многих других, присутни су и у савременој прози. Духови се појављују и у прози касног викторијанског периода и манифестују лицемерје, зло

и деструкцију, док у роману *Мали сџиранац* савремене неовикторијанске списатељице Саре Вотерс они симболички представљају казну, уз бројне алузије на дела готске прозе попут Поове приче *Пад куће Ашера*, Колрицове *Песме о сџиаром морнару*, Шелиног *Франкенишџајна*, Стивенсонове новеле *Докџор Џекил и џосџодин Хајд* и друге. Везу са готским тропима и темама имају и романи савременог хрватског аутора Кристијана Новака, који, указују Владислава Гордић Петковић и Младен Јаковљевић, комбинују елементе фантазије, дистопије, социјалне анамнезе и критике савременог потрошачког друштва. У роману *Анђеоско срце* америчког писца Вилијама Хјортсберга, поред елемената фантастике, уочава се и мешавина жанрова, па тако има и елемената трилера, хорора и детективског романа. Аутори закључују да се заједничка нит која повезује романе Саре Вотерс, Кристијана Новака и Вилијама Хјортсберга налази у „фантастичном, у готским тропима, у духовима прошлости рођеним у осећају кривице који пут до стварности налазе у облику деструктивне, кошмарне силе, маскиране непоузданим сећањима и елементима сопства изгубљеним или заборављеним у непожељној слици прошлости” (Гордић Петковић и Јаковљевић, 2023, стр. 156).

Монографија *Књижевни ум и њодручја фанџасџике* Владиславе Гордић Петковић и Младена Јаковљевића стилски је уједначена, пажљиво структурирана, те јасно и прецизно написана. Намењена широј читалачкој публици, како студентима и изучаваоцима књижевности тако и свима онима које занимају фантастика и теме којима се она бави, ова монографија одличан је избор за све оне који теже дубљем разумевању феномена фантастике. Њена успелост огледа се у богатом и пажљивом одабиру дела фантастике англофоне и српске књижевности, нудећи аутентичну компаративну анализу која осветљава значај жанра и представља изузетан допринос науци о књижевности.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауџорсџиво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).